

MULTIKULTŪRALIZMO KONTEKSTUALIZAVIMAS, SAMPRATOS ĮVAIROVĖ IR MODELIAI

Vladas Bartochevis

Mykolo Romerio universiteto
Mokslo centras

Ateities g. 20 LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714565

Elektroninis paštas: vladasbarto@mruni.eu

Pateikta 2013 m. balandžio 30 d., parengta spausdinti 2013 m. gegužės 18 d.

***Anotacija.** Šiandieniniame pasaulyje visos visuomenės daugiau ar mažiau susiduria su multikultūralizmo reiškiniu. Susidūrimas tarp skirtingų kultūrų, istorijų bei patirčių žmonių tampa vis kasdieniškesniu, eiliniu įvykiu. Bet nepaisant šio reiškinio artumo ir aktualumo į jį dažniausiai nėra gilinimasi ir jo sudėtingumas yra nuvertinamas, kas sudaro prielaidą formuoti netinkamoms multikultūralizmo iššūkių įveikimo politikoms.*

Norint suprasti šį reiškinį ir tinkamai jį traktuoti, visų pirma svarbu suvokti, kad jis yra neišvengiamas žmonijos raidos rezultatas, besivystantis kitų tarpusavyje susijusių šiuolaikinių procesų, t. y. nacionalinės valstybės erozijos, globalizacijos ir tinklo visuomenės susiformavimo bei klestėjimo, kontekste. Yra svarbu paaisyti multikultūralizmo sąvokos daugialypiškumą – ji neturi apibrėžtų bruožų ir vienos universalios prasmės, kadangi jos suvokimas priklauso nuo kiekvienos šalies istorinės raidos ypatumų bei politinės kultūros realybės. Nepaisydami šio reiškinio suvokimo įvairovės galime kalbėti apie du pagrindinius modelius, kuriais valstybės gali remtis, susidūrusios su multikultūralizmo iššūkiais, – konservatyvųjį ir emancipatyvųjį. Valdžios bei daugumos atsakomybė yra akcentuojama, tačiau būtina atsižvelgti ir į mažumos vaidmenį sėkmingam multikultūrinės visuomenės funkcionavimui.

Taigi multikultūralizmo kontekstualizavimas žmonijos raidos procese, šio reiškinio sudėtingumo akcentavimas, galimų atsakų į jo iššūkius nušvietimas bei daugumos ir mažumos

atsakomybės apibrėžimas multikultūralinėje visuomenėje – tai yra šio straipsnio indėlis į multikultūralizmo teorinį diskursą.

Reikšminiai žodžiai: multikultūralizmas, globalizacija, tinklų visuomenė, dauguma, mažuma.

Įvadas

Multikultūralizmas su savo padariniais bei galimais atsakais į jį tapo viena iš aktualiausių šiandieninės visuomenės temų. Tai, kas anksčiau buvo tolima egzotika, mūsų smalsumo ar/ir baimės taikyns, dabar tapo mūsų bendradarbiu, mūsų kaimynu, mūsų visuomenės dalimi; tai kas anksčiau būdavo komandiruočių ar atostogų patirtis, dabar yra kasdieninis visuomenės bendro gyvenimo klausimas. Tačiau šis reiškinys dažniausiai yra klaidingai suvokiamas ir jo sudėtingumas nuvertinamas, kas kelia galimų netinkamų reakcijų į jį pavojų. Todėl šiame straipsnyje siekiama nagrinėti multikultūralizmo sąvokos daugialypiškumą, nustatyti multikultūralizmo reiškinio vietą žmonijos raidos procese, apžvelgti jo sudėtingumą ir galiausiai – nagrinėti galimus atsakus į jį, atkreipiant dėmesį į daugumos bei mažumos atsakomybes multikultūralinėje visuomenėje.

Multikultūralizmo sąvoka apibūdina skirtingų kultūrų, istorijų bei patirčių žmonių buvimą tam tikroje erdvėje, tačiau taip pat apima ir visus klausimus bei atsakymus, kurie slypi po šiuo lakonišku apibūdinimu, – kai į multikultūralizmą žvelgiame ir kaip į politinį projektą. Tuomet multikultūralizmas neturi apibrėžtų bruožų ir vienos universalios prasmės, kadangi jo suvokimas priklauso ir nuo kiekvienos šalies istorinės raidos ypatumų bei politinės kultūros realybės. Nepaisydami multikultūralizmo sąvokos daugialypiškumo galime kalbėti apie du pagrindinius modelius, kuriais valstybės gali remtis, susidūrusios su multikultūralizmo iššūkiais, t. y. konservatyvųjį ir emancipatyvųjį. Konservatyvusis atvirai siekia nelygybės tarp vietinių ir kitataučių arba apskritai pastarųjų vengimo, tuo tarpu emancipatyvusis siekia lygybės tarp vietinių ir kitataučių, kas gali būti įgyvendinama pasirenkant vieną iš dviejų alternatyvių būdų – visiškos lygybės propagavimą, ignoruojant skirtumus, arba būtent per skirtingumo pabrėžimą ir išsaugojimą. Abiejose šiose alternatyvose akcentuojama daugumos bei valdžios atsakomybė, tačiau taip pat būtina atsižvelgti į mažumos vaidmenį sėkmingam multikultūralinės visuomenės funkcionavimui. Šių modelių bei atsakomybių suvokimas būtų dar vienas žingsnis, kad multikultūralizmas neliktų svetimu reiškiniu, nepaisant jo vis didėjančios įtakos mūsų kasdienybei.

Remdamiesi J. M. André, B. S. Santoso, M. Castello, E. Dusselo ir kitų užsienio autorių darbais, pirmoje straipsnio dalyje siekdami kontekstualizuoti multikultūralizmo reiškinį analizuosime nacionalinės valstybės eroziją, globalizacijos raidą bei tinklo visuomenės susiformavimą ir klestėjimą. Antroje dalyje apžvelgsime skirtingas teorines multikultūralizmo sampratas, kylančias dėl skirtingų šalių istorijų bei ypatybių. Tre-

čioje straipsnio dalyje, bandydami apžvelgti skirtingus multikultūralizmo modelius ir kitataučių mažumos vaidmenį multikultūrinėje visuomenėje, nagrinėsime J. Rawlso, P. McLaren, C. Tayloro, M. Nussbaum, W. Kymlickos, M. Walzerio, H. Tajfelo, S. Moscovici teorijas.

1. Multikultūralizmo kontekstualizavimas

Portugalijos mokslininkas João Maria André¹ nurodo tris reiškinius, kuriuos turime apžvelgti, norėdami suvokti, kokiame kontekste atsiranda ir plėtojasi multikultūralizmas: nacionalinės valstybės erozija, globalizacija ir tinklo visuomenės susiformavimas bei klestėjimas². Remdamiesi šiuo mokslininku galėsime konstatuoti multikultūralizmo neišvengiamumą kaip natūralaus žmonijos raidos proceso rezultatą.

Jeigu nacionalinę valstybę suprantame kaip geografinę teritoriją, kuri yra politiškai vientisa, sudaryta iš asmenų, kurie turi bendrą kultūrą, bendrą atmintį ir vertybes, kurių pagrindas yra istorinė praeitis, – turime pripažinti, kad ypač po XX amžiaus antros pusės nacionalinės valstybės erozija įgavo pagreitį, kadangi atsiranda valstybės, kurių sudėtyje yra skirtingų tautybių grupės, ir atsiranda vis daugiau tautų, kurios išsibarsto po skirtingas valstybes. Visa tai verčia mus mąstyti apie pilietiškumo suvokimą kosmopolitizmo³ kontekste ir netgi iš naujo persvarstyti sienų paskirtį, joms teikiant ne vien geografinę-politinę, bet ir socialinę-politinę prasmę – sienos praranda geografinę materialinę svarbą, o įgyja vidinę – dabar sienos yra asmeninis dalykas, nematomas, ir tai galime suprasti kaip viso pasaulio tapimą didžiuliu „tautų katilu“⁴. Kaip teigia Z. Baumanas⁵, galime vis tvirčiau kalbėti apie „geografijos pabaigą“. Atstumai jau nebesvarbūs ir geografinių sienų idėja yra vis mažiau aktuali šių dienų pasaulyje. Darosi aišku, kad skirstymas į žemynus buvo reikalingas tik egzistuojant atstumams, sunkiai įveikiamiems dėl primityvaus transporto ir kelionės sunkumų⁶.

Šis reiškinys intensifikuojasi su globalizacijos, arba globalizacijų (daugiskaita), suintensyvėjimu, kadangi, pagal J. M. André, apie globalizaciją galima kalbėti tik teisingai suvokiant jos istorinę raidą. Globalizacijų istoriją galime susieti su Imanuelio Wallersteino Pasaulinės sistemos teorija⁷, kurią išgrynino E. Dusselas⁸ – jis siūlo globalizacijos raidą skirstyti į keturias stadijas.

1 André, J. M. *Interpretações do mundo e multiculturalismo: Incomensurabilidade e diálogo entre culturas*. Coimbra: Revista Filosófica de Coimbra, 2009.

2 *Ibid.*, p. 3.

3 Visuomeninės politinės pažiūros ir ideologija, teigianti, kad žmogaus tėvynė yra visas pasaulis; savo ir kt. tautų tradicijų, kultūros, gyvybinių interesų nepaisymas, niekinimas. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2005.

4 André, J. M., *op. cit.*, p. 4.

5 Bauman, Z. *Globalização: As conseqüências humanas*. Rio de Janeiro: Jorge Zahar Editor, 1999.

6 *Ibid.*, p. 13.

7 Santos, B. S. *A gramática do tempo*. Porto: Afrontamento, 2006, p. 90.

8 Dussel, E. *La globalización y las víctimas de la exclusión: desde la perspectiva de la Ética de la Liberación*. Bilbao: Editorial Desclée de Brouwer, 2003.

- pirmą stadiją: Mesopotamija-Egiptas (kai istoriškai pradeda formuotis ta sistema, kuri šiandien globalizuojasi);
- antrą stadiją: arklių jėgos bei geležies kultūrų stadiją, kurioje vystosi sistemos susijungimų pagrindas – nuo Kinijos ir Indijos, nuo medų ir persų Mesopotamijoje, hetitų Turkijoje, graikų ir lotynų Viduržemio jūros regione iki germanų Šiaurės Europoje;
- trečią stadiją: nuo Bizantijos iki Bagdado, kai pasaulio centras yra ne Europoje, ir musulmonų kultūra yra pagrindinė graikų kultūros paveldėtoja ir skeidėja;
- ketvirtą stadiją: pasaulinės sistemos, kurios centras Europa, atsiradimas ir vystymasis pirmuoju Naujųjų laikų periodu, pagal Wallersteiną – nuo XV amžiaus, kai centras buvo Pirėnų pusiasalis, ir antruoju Naujųjų laikų periodu, kurio pagrindinis variklis buvo industrinis kapitalizmas Anglijos hegemonijos⁹ ir tarpnacionalinis kapitalas amerikiečių viešpatavimo metu – po 1945 m.¹⁰

Anglijos ir JAV viešpatavimo laikotarpiu įvyko trys reikšmingos garo, elektros ir informatikos revoliucijos¹¹, kurios turėjo didelę įtaką transporto ir komunikacijos technologijoms ir sumodeliavo šiandieninės globalizacijos bruožus. Todėl istoriškai yra keletas globalizacijų, arba keletas globalizacijos etapų.

Globalizacijos reiškinys taip pat aiškinamas kaip kultūrinis bei politinis procesas, pavyzdžiui, portugalų mokslininkas B. S. Santosas¹² globalizaciją apibrėžia kaip socialinių santykių visumą, kuri yra tarpnacionalinės interakcijos¹³ suintensyvėjimo rezultatas, nesvarbu, ar tai tarpvalstybinė, globalinė kapitalistinė ar tarpnacionalinė kultūrinė ar socialinė praktika. A. Giddensui¹⁴ globalizacija yra pasaulinių socialinių santykių suintensyvėjimas, kai vienijasi taškai, esantys toli vienas nuo kito, ir tas vienijimasis yra toks stiprus, kad vietiniai/lokaliniai įvykiai yra priklausomi nuo įvykių, kurie vyksta už tūkstančių kilometrų, ir atvirkščiai¹⁵. U. Teuschas ją apibūdina kaip ribų reliatyvizavimą, kai ši reliatyvizacija įgyja globalinę proporciją arba vyksta globaliniame kontekste¹⁶. U. Beckas pabrėžia, kad pastebimas sienų – ekonomikos, informatikos, ekologinės technologijos, tarpkultūrinių bei visuomenės konfliktų, praradimas¹⁷.

Drauge su globalizacija ryškėja ir ją skatinantis elementas, kurį M. Castellsas pavadino tinklo visuomene (*network society*). Šis Ispanijos sociologas teigia, kad apskritai pati tinklo visuomenės idėja nėra labai nauja – socialiniai tinklai iš esmės egzistavo visą žmonijos istoriją. Žinoma, šiandien visa mūsų veikla tampa vis labiau socialiai organizuota, dar labiau organizuojasi tinklo principu, o sparčiai besivystančios informa-

9 gr. *hēgemonia* – viešpatavimas, vyravimas; valstybės, klasės, partijos vadovaujamas vaidmuo. *Tarptautinių žodžių žodynas*, *supra* note 3.

10 Dussel, E., *supra* note 8, p. 113–119.

11 Warnier, J.; Sarmiento, L.; Constantino, M. *A mundialização da cultura*. Sao Paulo: Notícias, 2000, p. 35–43.

12 Santos, B. S., *supra* note 7.

13 lot. *inter...* + lot. *actio* – veiksmas, vykdymas; dviejų ar daugiau asmenų tarpusavio sąveika, supratimas ir grįžtamasis poveikis. *Tarptautinių žodžių žodynas*, *supra* note 3.

14 Giddens, A. *Consecuencias de la Modernidad*. Madrid: Alianza Editorial, 2002.

15 *Ibid.*, p. 67–68.

16 André, J. M., *supra* note 1.

17 *Ibid.*, p. 6.

cinės technologijos leidžia vis lengviau tiesti nematerialius maršrutus apimant visą žemės rutulio visuomenę. Tokiu būdu ir tampame globalaus informacinio kaimo nariais¹⁸. Informacijos tekėjimą M. Castellsas laiko pagrindiniu informacijos visuomenės ir viso globalaus informacijos kapitalizmo, kilusio antroje praėjusiojo amžiaus pusėje, bruožu. Jis taip pat pažymi, jog globalizuotos informacijos sistemos įgalina pasaulinio masto operacijų decentralizaciją¹⁹.

Pats M. Castellsas²⁰ tinklo visuomenę apibrėžia kaip srovių erdvę, t. y. socialinės praktikos/veiklos, kurios vyksta tuo pačiu laiku ir veikia pagal sroves²¹. O srovė šiuo atveju yra pakartotiniai ir programuoti mainai ir interakcija tarp pozicijų, kurios fiziškai nesusijusios, bet kuriuos (mainus ir interakciją) socialiniai veikėjai palaiko visuomenės ekonominėse, politinėse ir simbolinėse struktūrose²². Tos srovių erdvės branduolys yra tinklas, kuris nuolat keičiasi, auga ir adaptuojasi²³. Šis reiškinys sukuria „telepolį“, t. y. naują „polis“ formą, ir tai reiškia, kad susiformuoja nauja pasaulio forma, kuri nesiremia į teritorines erdves, kurios turi vidų, sienas ir išorę, bet remiasi į atvirus tarpusavio susijungimo tinklus, kurie apima visą planetą ir užpildo visą realybę²⁴.

Sąvoką „telepolis“ sukūrė Čilės sociologas ir filosofas R. Echeverría²⁵. Jis teigia, kad XX amžiuje susiformavo nauja socialinė organizacija, kuri yra linkusi plėstis per visą planetą, transformuodama ją į naują miestą – Telepolį, kuris pakeitė mūsų erdvės ir laiko suvokimą²⁶. Gyvenimas šiame mieste remiasi ne tik techninėmis priemonėmis, kurios leidžia egzistuoti ir tobulina tą miestą ir gyvenimą jame, bet ir jo gyventojų noru palaikyti ryšį tarp savųjų ir savo organizacijų naujoje erdvėje. Telepolis egzistuoja tuomet, kai žmonės santyčiau per atstumą, tiesiogiai ar netiesiogiai²⁷.

Taigi galima teigti, kad pasaulio ribos tapo asmeniniais nusistatymais. Geografinės sienos, spartėjant technologijų pažangai, praranda bet kokias prasmes pasaulyje, kuriame ryšiai nebeprislauso nuo kilometrų išmatuoto atstumo. Jie (ryšiai) nebeskatinami vien bendros kilmės ar istorijų pagrįstumu, kadangi už tūkstančių kilometrų esančių individų veiksmai, kurių nei kalbos, nei kultūros nesupranta, gali veikti mano gyvenimą. Virš šių natūraliai susipynusių žmonių raidos procesų multikultūralizmas iškyla kaip aisbergo viršūnė. Galima dar vaizdingesnė metafora: jis yra kaip didelė milžiniško vandenylio banga, užliejanti visas visuomenes. Į šią bangą tautos gali žiūrėti kaip į pavojų savo egzistencijai, kaip sprendimą matydamos – susitapatinimą su valstybe. Tačiau šios atramos erozija yra neišvengiama, kai stovi natūralių žmonių raidos kelyje.

18 André, J. M., *supra* note 1, p. 13.

19 *Ibid.*

20 Castells, M. *La era de la información: economía, sociedad y cultura*. Madrid: Grupo Anaya Comercial, 2001.

21 *Ibid.*, p. 227.

22 *Ibid.*

23 *Ibid.*, p. 228.

24 André, J. M., *supra* note 1, p. 2.

25 Echeverría, R. *Ontología del lenguaje*. Santiago de Chile: Dolmen Ediciones, 1994.

26 *Ibid.*, p. 2.

27 *Ibid.*

Konstatuojant, kad multikultūralizmo reiškinys yra nenutrūkstamos civilizacijos istorijos dalis, jo aktualumas suponuoja šios sąvokos suvokimo būtinumą.

2. Multikultūralizmo sampratos įvairovė

J. M. André pažymi, kad multikultūralizmo terminas dažnai suprantamas klaidingai. Pagal šį autorių, multikultūralizmas gali būti suprantamas pagal du aiškinimus – aprašomąjį ir normatyvinį. Visų pirma ši sąvoka gali būti vartojama apibrėžiant šį reiškinį kaip skirtingų kultūrinių formų ar skirtingų kultūrų grupių ar individų buvimą ir sąveikavimą toje pačioje erdvėje. Ši aprašomoji forma nekelia daug diskusijų, yra universali. Nesutarimų atsiranda, kai mokslininkai bei politikai bando atsakyti į šią aprašomąją formą, kai į multikultūralizmą žiūrima kaip į mokslinį ir politinį projektą – tada multikultūralizmas neturi apibrėžtų bruožų ir vienos universalios prasmės, kadangi jo suvokimas priklauso nuo šalių patirčių bei politinės ir kultūrinės realybės²⁸. Kanados teoretikai bandys spręsti multikultūralizmo problemą paisydami Kanados realybės; JAV teoretikai – JAV; jų sprendimai labai skirsis nuo Pietų Amerikos teoretikų, kurie labiau akcentuos kolonizacijos pasekmes, rasių susimaišymą tarp baltųjų ir ne baltųjų, vietinių (indėnų) padėtį, kurie bus mažuma ir prireiks įvairių mechanizmų jų apsaugai. Europos realybė dažniausiai kitokia: ten vietiniai sudarys daugumą, o „užsieniečiai“ bus mažuma – ir šiuo atveju bus ieškoma sprendimo, kaip šiuos kitataučius apsaugoti²⁹.

Pavyzdžiui, skaitydami C. Tayloro arba W. Kimlickos tekstus apie multikultūralizmo problemas pastebėsime, kad jie atitinkamai atspindi Kanados ir JAV, šalių, kurių patirtys labai skirtingos, realybę: Kanadoje egzistuoja trys skirtingos stiprios ir gausios nacionalinės grupės, ir valstybė turi rasti būdą užtikrinti jų politines, kultūrinės ir kt. teises. JAV kolonizacijos padarinys – daugybė skirtingų tautinių mažumų – Amerikos indėnai, portorikiečiai, meksikiečių palikuonys, vietiniai havajiečiai ir t. t., bet yra daug ir imigrantų, atvykusių iš įvairių Europos, Azijos, Pietų Amerikos šalių ir sudarančių stiprias bendruomenes³⁰.

Ir Lotynų Amerikos autoriai analizuoja labai skirtingas realybes. Brazilijos, Argentinos, Kolumbijos, Meksikos sociologai dažniausiai akcentuos kolonizacijos laikų pasekmes. Daugumoje šių šalių istorinės vietinės bendruomenės arba kovoja dėl savo teisės egzistuoti, arba gyvena pavojuje dėl išnykimo arba asimiliacijos, ar apskritai susimaišė (angl. *miscegenation*) – visi šie atvejai reikalauja politinių sprendimų. Bet reikia pabrėžti, kad multikultūralizmo suvokimas skiriasi ir pačioje Pietų Amerikoje, nes kolonizacijos ir imigracijos procesai kiekvienoje šalyje, pavyzdžiui, Brazilijoje, Urugvajuje ar Meksikoje, vyko skirtingai. Mes galime visą dieną vaikščioti Montevidėjaus gatvėmis ir nepamatyti nė vieno juodaodžio arba Bogotoje ilgai nesutikti baltaodžio, o La Pase daug kur gali atrodyti, kad šios žemės nepalietė kolonizacija ir imigracija; net ir

28 André, J. M., *supra* note 1.

29 *Ibid.*, p. 5.

30 *Ibid.*

visą gyvenimą gyvendami San Paule galime niekada nepamatyti jokios iki kolonizacijos ir imigracijos laikotarpių egzistavusios kultūros požymių³¹.

Europoje multikultūralizmo apraiškos taip pat labai įvairios ir skirtingai interpretuojamos. Pavyzdžiui, Prancūzijos realybė, viena vertus, yra pokolonialinio laikotarpio, kita vertus – masinės imigracijos srauto po Antrojo pasaulinio karo rezultatas. Ispanijos padėtis visiškai kitokia dėl keleto ypatumų jos rajonų, kurie pasisako už autonomiją, kaip Katalonija, Galisija ar Baskija, arba rytų rajonų, kuriuose stiprios mulsumoniškos šaknys ir daugybė imigrantų. Tarp šių imigrantų ypač pastebimi čigonai – jų bendruomenė labai gausi, turi savo tradicijas ir kultūrą. Su ta pačia problema susiduria Portugalija – čia gausu imigrantų iš Afrikos ir pastaruoju metu vis daugėja imigrantų iš Rytų Europos. Vokietijoje itin gausi musulmonų bendruomenė, sukelianti daug diskusijų ir įvairių teorijų³².

Taigi galime teigti, kad nuo šalių ypatybių (istorijos, patirčių, kultūros) multikultūralizmo sąvoka įgyja daugialypę reliatyvinę reikšmę. Tai pagrindžia valstybių sprendimų įvairovę reaguojant į šiuos reiškinius. Tačiau šiuos sprendimus galime apibendrinti dviem pagrindiniais modeliais: konservatyviuoju ir emancipatyviuoju. Pastarasis skirstomas į liberalųjį, akcentuojantį lygybę – valstybė šiuo atveju neutrali, ir bendruomeninį, akcentuojantį skirtingumą – valstybė šiuo atveju padeda jį išsaugoti. Nagrinėdami įvairių užsienių autorių darbus šiuos modelius apibendrinsime kitoje dalyje.

3. Multikultūralizmo modeliai

Vienas iš atsakų į multikultūralizmą yra konservatyvusis modelis. Šiuo atveju pasisakoma už vienos kultūros, kuri būtų vienintelė, bendra, susiformavimą. Pasisakoma už tradicionalią, daugumos kultūros asimiliaciją kaip pagrindinį kelią į integraciją³³. Šis autorius nurodo, kad pirmas konservatyvusis atsakas į multikultūralizmą yra kolonialinis multikultūralizmas, kuris reiškia, kad sutinkama su kitų kultūrų egzistavimu, bet jos laikoms žemesnėmis. Taip pat suprantama, kad daugumos kultūra yra universali – joje yra viskas, kas geriausia, kas buvo sugalvota ir sukurta pasaulyje, todėl ji turi teisę valdyti. Todėl konservatyvusis multikultūralizmas iš prigimties yra asimiliuotas – netgi kai pripažįsta kitas kultūras, pavyzdžiui, vienas iš prioritetų yra viena oficiali kalba, standartizuota, todėl galima teigti, kad iš tikrųjų nepripažįsta kitų kultūrų³⁴.

Emancipuotasis multikultūralizmas yra pokolonialinis, jo pagrindas yra lygybės ir teisės į skirtingumą išsaugojimas politikoje. Lygybės siekimas multikultūralizmo sfere atsirado XX amžiuje³⁵. P. McLarenas³⁶ šį modelį vadina humanistiniu liberaliniu

31 Autoriaus pastebėjimai.

32 André, J. M., *supra* note 1, p. 7.

33 McLaren, P. *Multiculturalismo Revolucionario: Pedagogías de disensión para el nuevo Milenio*. Madrid: Siglo XXI, 1998.

34 *Ibid.*, p. 31.

35 Rosas, J. C. *Concepções da justiça*. Lisboa: Edições, 2011.

36 McLaren, P., *op. cit.*

multikultūralizmu, kai siekiama lygybės visiems, teigiant, kad nė viena kultūra nėra pranašesnė už kitą ir gali reikštis laisvai – pasisako už tai, kad visos kultūros gali ir privalo gyventi drauge, pasisako už universalų žmogiškumą ir neutralią valdžią, kurios vienintelis veiksmas turėtų būti garantija, kad vienas gerbs kitą, ir kad žmonės iškovos savo vietą po saule per pasiekimus, o ne kilmę, fizinius ar kultūrinius bruožus³⁷. C. Tayloras tai apibūdina kaip lygių teisių į orumą politiką, kuri siekia, kad valstybė priimtų tokią pačią poziciją kultūros atžvilgiu, kaip priėmė religijos atžvilgiu – sekuliarizacijos, neutralizmo, tai yra – kad valstybė būtų akla tam, kas siejasi su kultūra, tikėdamasi, kad tai būtų geriausias variantas, kad visi gyventų lygiavertėje visuomenėje³⁸. Tačiau šis multikultūralizmo modelis negalėjo išvengti diskriminacijos egzistavimo. Kaip pasipriešinimas šioms diskriminacijoms atsirado skirtingumų politikų siekis³⁹. Nuo 1970 m. debatai apie multikultūralizmą suaktyvėjo dėl skirtingų mokslininkų požiūrių – vieni buvo individualūs liberalai, kiti bendruomeniniai liberalai⁴⁰. P. McLarenas pastaruosius vadina kairiojo liberalizmo šalininkais, kurie daugiau dėmesio teikia skirtybėms ir pasisako už valdžios intervenciją⁴¹. Anot jo, tai galime pavadinti skirtingumo politika, siekiant saugoti kultūros ypatumus ir išryškinti skirtumus tarp piliečių. Pagal C. Taylorą⁴², liberalioji strategija reiškia nematyti skirtumų ir tai paneigia žmonių tapatybę, priversdama juos gyventi kaip dauguma, jeigu nenori likti galimybių užribyje. Tad tariamam neutralumui galime prieštarauti, kadangi lygaus orumo politika yra hegemonijos kultūros atspindys. Todėl ta teoriškai teisinga visuomenė, kuri yra akla skirtumams, yra ne tik nežmoniška (kadangi nuslopina tapatybes), bet ir iš esmės, nesąmoningai ir subtiliai, labai diskriminacinė⁴³. Be to, akla skirtumams politika gali sukurti dvi skirtingas piliečių grupes – pirmos ir antros rūšies, kadangi ji taip pat nematys materialinės piliečių nelygybės⁴⁴.

Daugelis J. Rawlso knyga „Teisingumo teorija“ („A Theory of Justice“), išleista 1971 m., laiko individualiojo liberalizmo pagrindu. Šioje knygoje autorius teigia, kad valstybė turi būti neutrali ir negali kištis į piliečių gyvenimą, ir ryškina individą vietoj socialinio gyvenimo – valstybė tikisi, kad sąmoningumas ir įstatymai galės palaikyti visuomenės tvarką⁴⁵. Visuomenės vieningumas ir piliečių ištikimybė savo bendroms institucijoms remiasi ne faktu, kad visi „gėrį“ suvokia vienodai, bet faktu, kad viešai sutinkama su teisingumo politika kaip visuomenės struktūros pagrindu⁴⁶. Kiekvienas žmogus nėra iš anksto nusistatęs, tai reiškia, kad neįžvelgia trukdžių priimti savo sprendimus ir pasirinkimus⁴⁷. Laisvi ir mąstantys žmonės, norėdami siekti savo tikslų, paklus

37 McLaren, P., *supra* note 33, p. 38.

38 André, J. M., *supra* note 1, p. 6.

39 Rosas, J. C., *supra* note 35, p. 9.

40 *Ibid.*, p. 12.

41 McLaren, P., *supra* note 33, p. 41.

42 Taylor, C. *The Politics of Recognition*. Oxford: Blackwell, 1992.

43 *Ibid.*, p. 85.

44 Taylor, C. *Multiculturalismo. Examinando a política de reconhecimento*. Lisboa: Instituto Piaget, 1998.

45 Sá, V.; Gomes, J. *Crítica a Concepção de Justiça Igualitária de John Rawls* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-12-20]. <<http://www.periodicos.ufrn.br/index.php/saberes/article/view/943>>.

46 Rawls, J. *Uma Teoria da Justiça*. São Paulo: Martins Fontes, 2008, p. 239.

47 McLaren, P., *supra* note 33.

bendram teisingumui kaip visuomenės pagrindui. J. Rawlso ir jo pasekėjų nuomone, teisės ir pareigos neturėtų būti paveiktos etnokultūros: jos turi būti neutralios.

Vienos šiuolaikiškiausių mokslininkų M. Nussbaum pozicija panaši į J. Rawlso. Matydama iššūkius, su kuriais susiduria multikultūrinės valstybės, ji teigia, kad galima patirti priklausymo visų žmonių bendruomenei, o ne tik artimesniųjų grupei pojūtį. Savo argumentaciją ji grindžia stoikų filosofija, kurie siekė, kad kiekvienas galėtų pasakyti taip, kaip sakė Diogeno Sinopietis pavadindamas save nei atėniečiu, nei korintiečiu, o pasaulio piliečiu⁴⁸. Valstybė, norėdama laikytis šio principo šalyje, žiūrėdama į savo žmones turėtų nematyti nei „korintiečių“, nei „atėniečių“ (nesvarbu, ar jais jie save laiko), o tik vienodus piliečius. Taip valstybė yra neutrali žmonių atžvilgiu ir tik rūpinasi piliečių ryšių sukūrimu, sustiprinimu ir palaikymu – numatydama vienodas pareigas ir vienodas teises įstatymais. Laikydami tų teisių ir tų įstatymų piliečiai pareikš išikimybę tai valstybei.

Bendruomenininkai, kurių pagrindiniu teoretiku galime laikyti C. Taylorą (primenu, kad pats C. Tayloras nesutinka su šiuo apibūdinimu – *aut. pastaba*), prieštaravo sakydami, kad valstybė turėtų saugoti kultūrinės bendruomenės pagal kolektyvines teises⁴⁹. Šio autoriaus knyga „Pripažinimo politika“, kurioje grindžiama sąveikos su „kitais“ proceso svarba tapatybės formavimuisi, „kito“ pripažinimo ir atpažinimo svarba, leidžia daryti išvadą, kad yra galimybė sutaikyti abi politikas: tą, kuri akcentuoja lygybę ir skirtumų ignoravimą, ir tą, kuri akcentuoja būtent skirtingumą ir yra pasmerkta dėl valstybės neutralumo⁵⁰. C. Tayloras pasisako už tai, kad valstybė turėtų veikti, jei kultūrinėms mažumoms kiltų grėsmė. Pagal jį, pripažinimo nebuvimas reiškia – nepripažinimą, ir nepripažinimas yra iš esmės lygių teisių pažeidimas arba bent leidžia suprasti, kad nepripažįstami individai/grupė yra žemesni palyginti su kitais, kurie akivaizdžiai yra pripažįstami⁵¹.

C. Tayloro mintys labai veikė Kanados filosofą W. Kymlicką ir jo liberalią mažumos teisių teoriją⁵². W. Kymlicka⁵³ pasisako už tai, kad mažumos turėtų teisę į kalbą, specialias teritorijas, specialų atstovavimą politinėse institucijose arba savivaldos teisę, ir kad šios teisės nereiškia diskriminacinės privilegijos, o tik kompensuoja tų grupių narių sunkumus dėl to, kad būdami mažumos nariai jie gali būti nuskriausti daugumos, todėl tai būtina teisingumui⁵⁴. Mažuma tik bando garantuoti, kad dauguma nepasinaudos savo skaičiaus pranašumu, kad ribotų mažumų galimybes priėti prie išteklių ar institucijų, kurios reikalingos jos bendruomenės gyvavimui⁵⁵.

Pasak W. Kymlickos, mažumų teisė eina drauge su liberaliosios demokratijos principais ir skatina individų laisvę, kadangi daugumos žmonių autonomija ir individuali

48 Nussbaum, M.; Cohen, J. *For Love of Country?* New Yorke: Beacon Press, 2002.

49 Taylor, C. *Multiculturalismo. Examinando a política de reconhecimento*. Lisboa: Instituto Piaget, 1998.

50 André, J. M., *supra* note 1, p. 10.

51 *Ibid.*

52 *Ibid.*, p. 5.

53 Kymlicka, W. *Ciudadanía multicultural*. Barcelona: Paidós, 1996.

54 *Ibid.*, p. 28–30.

55 Maldonado, D. *La Constitución Multicultural*. Madrid: Siglo del Hombre Editores, 2006, p. 67.

laisvė susieta su jų galimybėmis socialinėje kultūroje. Šis autorius sukūrė socialinės kultūros (*societal culture*) apibrėžimą – tai kultūra, kuri suteikia savo nariams reikšmingas gyvenimo formas, apimančias tokius reiškinius kaip socialinis gyvenimas, mokslai, religija, laisvalaikis ir ekonomika, viešasis ir privatus gyvenimas, apimantis ne tik bendrą istoriją ir vertybes, bet ir institucijas ir bendras veiklas, ir linkęs rasti vieną teritoriją ir turėdamas kaip pagrindą – bendrą kalbą⁵⁶. Šis apibrėžimas labai artimas klasikiniam E. B. Tyloro kultūros apibrėžimui.

W. Kymlicka⁵⁷ savo teorijoje teigia, kad valstybės vaidmuo labai svarbus ne vien saugant kultūras nuo diskriminacijos, bet ir jas reprodukuojant.

Amerikiečių politologas M. Walzeris pabrėžia, kad yra du liberalizmo tipai – tas, kuris saugo individų teises, šiuo atveju valstybė yra visiškai neutrali, o kitas – valstybė turi remti tą grupę, kuri yra silpnesnė, jeigu per tai nukenčia visų piliečių teisės⁵⁸. Kol C. Tyloro ir W. Kymlickos pozicija atspindi antrą liberalizmo formą, M. Walzeris bando ieškoti lankstesnio modelio. Jis mano, kad negalime *a priori*⁵⁹ teigti, kad ta antra forma visada, bet kokiam kultūriniam kontekste garantuoja geresnį multikultūralizmo problemos sprendimą, užtikrinant pagarbą ir pripažinimą. Jo nuomone, pavyzdžiui, JAV realybei, kurios, anot jo, negalime vadinti „valstybe“, o apibrėžti kaip „tautybių tauta“, greičiausiai labiau tinka pirmas liberalizmo tipas, o Kanadoje – antras⁶⁰. Todėl M. Walzeris pasisako už lanksčias politikas, atsižvelgiant į kiekvienos šalies kontekstą.

Socialiniai psichologai H. Tajfelas ir S. Moscovici mano, kad mažumos gali išvengti visiškos izoliacijos ir visiškos asimiliacijos, nepriklausomai nuo to, kokiais – liberaliųjų ar bendruomenininkų argumentais savo politiką grindžia valstybė. H. Tajfelas⁶¹ teigia, kad iš tikrųjų nėra įmanoma visiška mažumos asimiliacija dėl neišvengiamos diskriminacijos. Taip pat netiki, kad yra įmanoma visiška izoliacija, nes daugumai mažuma yra reikalinga. Reikalinga ir politiškai, kad dauguma galėtų jaustis įsitvirtinusi kaip dominuojanti grupė, be to, krizės metu mažuma yra naudinga, kad būtų kur nukreipti kaltę. Reikalinga ir ekonomiškai – rinkai yra naudinga, kad joje dalyvautų kuo daugiau veikėjų. S. Moscovici pritaria H. Tajfelui ir dar pabrėžia, kad niekas nėra tik įtakos taikiny, o visi yra įtakos šaltiniai, nebent tuo atveju, kai užsidaroma savyje ir atsiribojama nuo ryšių su kitais⁶². Todėl jis pasisako už aktyvias mažumas. S. Moscovici teigia, kad dažniausiai dauguma turės didesnę socialinę įtaką ir sieks mažumų pokyčių ar asimiliacijos, bet savo padarytų tyrimų išvadomis psichosociologas teigia, kad mažumos taip pat gali būti įtakingos ir skatinti visuomenės pokyčius⁶³. Permainos šiuo atveju susietos ne tik

56 André, J. M., *supra* note 1, p. 6.

57 Kymlicka, W., *supra* note 53.

58 Taylor, C.; Gutmann, A. *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. New Jersey: Princeton University Press, 1994, p. 99–103.

59 lot. iš pat pradžių: 1. iš anksto, nepažinus faktų; 2. filoz. žinios iki patyrimo ir nepriklausančios nuo jo. *Tarptautinių žodžių žodynas*, *supra* note 3.

60 Taylor, C.; Gutmann, A., *op. cit.*

61 Tajfel, H. *Grupos Humanas e Categorias Sociais II*. Sao Paulo: Livros Horizonte, 1983.

62 Doise W.; Moscovici S. *Dissensões e Consenso – Uma teoria geral das decisões coletivas*. Sao Paulo: Horizonte de Psicologia, 1991.

63 *Ibid.*, p. 212.

su tikėjimų ar idėjų turinio pokyčiais, bet ir su taisyklėmis ir būdais, kurie leis geresnes socialines sąveikas ir tvirčiau priartėti prie visuomenės harmonijos⁶⁴.

S. Moscovici nuomone⁶⁵, ar mažuma gali būti tokia aktyvi ir įtakinga, priklausys nuo pačios mažumos nusiteikimo būti lanksčiai ir atvirai interakcijai. Užsidariusi, užvaldyta savisaugos ar stiprios tos didesnės ir platesnės bendruomenės/visuomenės, kurioje gyvena, kritikos grupė neturi daug galimybių būti priimta kaip aktyvus veikėjas, atvirkščiai – toks elgesys sukels ir daugumos savisaugos ir priešiško jausmą, juk nepasitikėjimas neleidžia, kad įvyktų susitarimai arba dialogai. Todėl šis autorius siekiant harmoningesnio santykio su dauguma daugiau atsakomybės priskiria mažumoms. Jis ragina mažumas neužsidaryti, būti lankstesnėms ir tapti aktyvesnėms ir svarbesnėms visuomenės ir daugumos atžvilgiu. Lankstumas suteikia galimybę sulaukinti skirtumus ir panašumus, ir tai gali padėti priversti klausytis mažumos motyvacijos ir priežasčių⁶⁶. S. Moscovici argumentuoja, kad visos kultūros yra svarbios ir turtingos, todėl turi būti aktyvios ir neužsidaryti, sąveikauti – tuo praturtindamos visą visuomenę.

Taigi sėkmingam multikultūrinės visuomenės funkcionavimui būtinas visų trijų jos dalių atvirumas, lankstumas ir aktyvumas. Valstybė turi atsižvelgti į skirtumus ir juos išsaugoti; visuomenės dauguma turi būti atvira bei lanksti interakcijai su kitataučių mažuma, sulaukiant to paties iš pastarosios.

Išvados

1. Multikultūralizmo reiškinys yra neišvengiamas žmonijos raidos rezultatas, kuris vystosi kitų tarpusavyje susipynusių šiuolaikinių procesų, t. y. nacionalinės valstybės erozijos, globalizacijos ir tinklo visuomenės susiformavimo bei klestėjimo kontekste. Dėl vis pažangesnių technologijų geografinės sienos praranda bet kokias prasmes pasaulyje, kuriame tarpasmeniniai ryšiai nebepriklauso nuo kilometrais matuojamo atstumo. Jie (ryšiai) jau nėra grindžiami bendra istorija ar etnine kilme, kadangi kiekvieno iš mūsų gyvenimą gali veikti už tūkstančių kilometrų esančių individų veiksmai, kurių nei kalbos, nei kultūros nesuprantame. Taigi, ant šių natūraliai susipynusių žmonijos raidos procesų multikultūralizmas išskyla kaip aisbergo viršūnė. Galima ir kita metafora: jis yra tarsi didelė milžiniško vandenyno banga, kuri užlieja visas visuomenes.

2. Multikultūralizmą galime lakoniškai apibrėžti kaip skirtingų kultūrų žmonių buvimą tam tikroje erdvėje. Tačiau ši sąvoka įgyja daugialypę reliatyvinę reikšmę, kai žiūrime į multikultūralizmą kaip į mokslinį ir politinį projektą, atsakančią į skirtingų kultūrų žmonių sąveikos padarinius ir politines reakcijas. Tada galime teigti, kad multikultūralizmas neturi apibrėžtų bruožų ir vienos universalios prasmės, kadangi jo suvokimas priklausys nuo šalių patirčių bei politinės-kultūrinės realybės.

64 Doise W.; Moscovici S., *supra* note 62, p. 214.

65 Moscovici, S. *Psicología de las minorías*. Madrid: Ediciones Morata, 1996.

66 *Ibid.*, p. 223.

3. Išanalizavę multikultūralizmą nagrinėjančių mokslininkų darbus, šių mokslininkų pozicijas galime skirti į konservatyvias ir emancipatyvias. Pagal pirmąją – pasisakoma už vienos kultūros susiformavimą, kuri būtų vienintelė, bendra. Konservatyvusis multikultūralizmo modelis iš esmės nepripažįsta kitų kultūrų, pasisakydamas už daugumos kultūros asimiliaciją kaip pagrindinį kelią į integraciją. Šiuo atveju tiesiogiai yra siekiama nelygybės gilėjimo, atvirai norima išvengti kitataučių ar atvirai skatinama jų asimiliacija ar vedama į jų izoliaciją.

4. Emancipatyvusis multikultūralizmo modelis yra pokolonialinis, jo pagrindas yra lygybės ir teisės į skirtingumą politika, pasižymintis universaliu žmogiškumu ir neutralia valdžia, kurios vienintelis veiksmas turėtų būti garantija, kad vienas gerbs kitą, ir kad žmonės išsikovos galimybes visose srityse per pasiekimus, o ne per įgytus bruožus, t. y. kilmę, fizinius ar kultūrinius bruožus. C. Tayloras tai apibūdina kaip „lygių teisių į orumą politiką“, kuri siekia, kad valstybė priimtų tokią poziciją kultūros atžvilgiu, kokią priėmė religijos atžvilgiu – sekuliarizacijos, neutralizmo – ir tai reikėtų, kad valstybė būtų akla tam, kas susijęs su kultūra.

5. Tačiau būti aklam skirtingumui paneigtų žmonių tapatybę, priverčiant juos gyventi pagal daugumą, jeigu nenori likti galimybių užribyje. Tad propaguotam neutralumui galime prieštarauti, kadangi lygaus orumo politika yra hegemonijos kultūros atspindys. Todėl ta teoriška teisinga visuomenė, kuri yra akla skirtumams, yra ne tik nežmoniška (kadangi nuslopina tapatybes), bet ir iš esmės yra, nesąmoningai ir subtiliai, labai diskriminacinė. Tokiai politikai pasipriešinti atsirado siekis „skirtingumų politikos“, kai valstybė yra neneutrali ir aktyviai dalyvauja saugojant skirtingumą bei skatinant jo puoselėjimą.

6. Multikultūrinės visuomenės kontekste mažumai taip pat yra skiriama atsakomybė už asimiliacijos pavojų ir izoliacijos galimybę, taip pat už galimybę būti visavertiška bendros visuomenės dalyve. Mažumos negali užsidaryti, kadangi užsidariusi grupė, kuriai būdingas savisaugos elgesys ar stiprios kritikos pozicija, neturi daug galimybių būti priimta kaip aktyvus veikėjas bendruomenėje, atvirkščiai – tai taip pat sukels likusių bendruomenės dalyvių (daugumos) savisaugą ir priešišumą. Išreikštas nepasitikėjimas neleis, kad įvyktų susitarimai arba dialogai. Mažumoms didesnis vaidmuo bendroje visuomenėje priklausys nuo jų pačių nusiteikimo būti lanksčioms ir atviroms interakcijai, kad taptų aktyvesnės ir svarbesnės visos visuomenės atžvilgiu.

Literatūra

André, J. M. *Interpretações do mundo e multiculturalismo: Incomensurabilidade e diálogo entre culturas*. Coimbra: Revista Filosófica de Coimbra, 2009.

Bauman, Z. *Globalização: As conseqüências humanas*. Rio de Janeiro: Jorge Zahar Editor, 1999.

Beresnevičiūtė, V.; Leončikas, T.; Žibas, K. *Migrantų gyvenimas Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir migrantų patirtys*. Vilnius: Eugrimas, 2009.

Castells, M. *La era de la información: economía, sociedad y cultura*. Madrid: Grupo Anaya Comercial, 2001.

- Doise W.; Moscovici S. *Dissensões e Consenso – Uma teoria geral das decisões coletivas*. Sao Paulo: Horizonte de Psicologia, 1991.
- Dussel, E. *La globalización y las víctimas de la exclusión: desde la perspectiva de la Ética de la Liberación*. Bilbao: Editorial Desclée de Brouwer, 2003.
- Echeverría, R. *Ontología del lenguaje*. Santiago de Chile: Dolmen Ediciones, 1994.
- Giddens, A. *Consecuencias de la Modernidad*. Madrid: Alianza Editorial, 2002.
- Kymlicka, W. *Ciudadanía multicultural*. Barcelona: Paidós, 1996.
- Maldonado, D. *La Constitución Multicultural*. Madrid: Siglo del Hombre Editores, 2006.
- Mclaren, P. *Multiculturalismo Revolucionario: Pedagogías de disensión para el nuevo Milenio*. Madrid: Siglo XXI, 1998.
- Moscovici, S. *Psicología de las minorías*. Madrid: Ediciones Morata, 1996.
- Nussbaum, M.; Cohen, J. *For Love of Country?* New Yorke: Beacon Press, 2002.
- Potašenko, G. *Daugiatautinė Lietuva – Lietuvos etninių mažumų istorija*. Vilnius: Šviesa, 2008.
- Rawls, J. *Uma Teoria da Justiça*. São Paulo: Martins Fontes, 2008.
- Rosas, J. C. *Concepções da justiça*. Lisboa: Edições, 2011.
- Sá, V.; Gomes, J. *Crítica a Concepção de Justiça Igualitária de John Rawls* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-12-20]. <<http://www.periodicos.ufrn.br/index.php/saberes/article/view/943>>.
- Santos, B. S. *A gramática do tempo*. Porto: Afrontamento, 2006.
- Taylor, C. *The Politics of Recognition*. Oxford: Blackwell, 1992.
- Taylor, C. *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Taylor, C. *Multiculturalismo. Examinando a política de reconhecimento*. Lisboa: Instituto Piaget, 1998.
- Taylor, C.; Gutmann, A. *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. New Jersey: Princeton University Press, 1994.
- Tajfel, H. *Grupos Humanos e Categorias Sociais II*. Sao Paulo: Livros Horizonte, 1983.
- Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2005.
- Trakšelys, K. *Etnopolitika ir ją sąlygojantys veiksniai*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2008.
- Warnier, J.; Sarmento, L.; Constantino, M. *A mundialização da cultura*. Sao Paulo: Noticias, 2000.
- Žibas, K. Trečiųjų šalių piliečių imigracijos į Lietuvą tendencijos 2004–2008. *Etniškumo studijos 2009/2*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas/Eugrimas, 2009.

CONTEXTUALIZATION OF MULTICULTURALISM, DIVERSITY OF THE CONCEPT AND MODELS

Vladas Bartochevis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *All societies feel the phenomenon of multiculturalism in today's world to a certain degree. Collision between people with different cultures and different experiences become trivial, routine events. Multiculturalism may be a cause for an economic and cultural developments or otherwise be a cause of social conflicts. This will depend on how the country sees this phenomenon and is prepared to face it.*

In order to understand multiculturalism as a phenomenon of reality it is important to realize that it is an inevitable result of the evolution of humanity. It is possible to arrive at this conclusion through the analysis of the processes of erosion of the nation-state, of globalization and of the formation and prosperity of network societies. It is still important to understand that the concept of multiculturalism is characterized by its multifacetedness and focuses on the fact that people from different cultures, histories, and experiences share the same space.

This concept also comprises all questions and answers that lie beneath the laconic description of multiculturalism viewed as a political project. How are the relationships between the natives and new arrivals developing? How should politicians react? Should new citizens be tolerated or isolated, or, perhaps, assimilated? There isn't a universal answer to multiculturalism because the comprehension of this problem also isn't universal. This comprehension depends on the experiences and political-cultural reality of the country.

The researchers have different visions about how they should respond to the multiculturalism's challenges. Often the response to the issue divides experts into two major groups: to the conservative and to the emancipatory group. The way the first group chose as an answer to the issue leads to inequality, it seeks the possibility to avoid foreigners or isolate, or assimilate them. The second group promotes the way that leads to equality in society and it can be divided into two alternative modes: 1. The State is neutral as far as possible with the emphasis on complete equality; 2. The State is active and looks for protection of differences, and thus is trying to ensure the real equality.

Both groups emphasize the responsibility of the majority and the government, but it is also necessary to consider the responsibility of the minority for successful functioning of multicultural society. An enhanced role for minorities in the multicultural society depends on their own disposition to be flexible and open to interaction, to become more active and more important to the entire society.

The article analyses the works of leading experts related on multiculturalism issues, the works of J. M. André, J. Rawls, M. Nussbaun, H. Tajfel, M. Walzer, S. Moscovici, M. Castells, C. Taylor, W. Kimlickos and others.

Keywords: *multiculturalism, globalisation, network society, majority, minority.*

Vladas Bartochevis, Mykolo Romerio universiteto Mokslo centro vadybininkas. Mokslinių tyrimų kryptis: multikultūrinių visuomenių iššūkiai.

Vladas Bartochevis, Mykolas Romeris University, Research Center, Manager. Research interests: challenges of multicultural societies.